

DE CE NU AVEM O POETICĂ A ROMANULUI ROMÂNESC

Cunoscând lipsa studiilor teoretice (nu punem la socoteala cele 2-3 realizări) de la noi în problema și atenționați de titlu am pornit cu entuziasm și interes la lectura cărții lui Gh.Glodeanu, **POETICA ROMANULUI INTERBELIC**, Ed. Ideea Europeană, 2007.

Înainte de a începe lectura am aruncat o ochire asupra *cuprinsului*, pagină așezată la sfârșitul cărții! Cartea are următorul *sumar*: un prim capitol teoretic [?!] cu inserții de motivare a cercetării [*Prolegomene la o posibilă poetică a romanului românesc*], urmat de unul de istorie literară în care sunt trecute în revistă răspunsurile criticilor și romancierilor din interbelic la întrebarea: *De ce nu avem roman?* Acesta este chiar titlul capitolului cu mențiunea că particula negativă este pusă în paranteză de autorul cărții. Urmează o serie de studii despre cei mai importanți romancieri din perioada respectivă grupate în două secțiuni, conform terminologiei autorului, *romanul narativ obiectivat* și *romanul narativ experimental*. În final ni se oferă o listă bibliografică care te copleșește - 239 de titluri, majoritatea *cărți* – dar fără puțință de știut care au fost studiate și care au fost citate doar pentru informare. Această listă bibliografică și prima pagină a cărții din care citam doar „Evident, scopul investigației de față a fost acela de a sintetiza principalele discuții iscate în jurul romanului” („din momentul nașterii lui până în prezent”) (p.5) ne-au creat suspiciuni. Dar să vedem concret despre ce scrie autorul.

Capitolul prim bogat în idei și informații, cu intenție de sinteză, rămâne undeva între istorie și teorie literară dând impresia și de aglomerare și neorânduială; cele câteva aspecte de *poetică* a romanului enunțate se pierd printre cele de critică și istorie literară, sociologie, de reconstituiri a crezului artistic etc. Mereu sunt invocate componentele POETICII ROMANULUI dar analiza lor se lasă așteptată. Problema nu e rezolvată în spiritul promisiunii făcută prin titlul cărții nici în capitolele consacrate romancierilor interbelici. Pentru a susține ceea ce punctez ca aspect negativ ne rezumăm la un extras de la pg.15: „Romanul devine o autentică tentație pentru poeți [...], pentru unii critici literari [...], dar și pentru dramaturgi [sunt citați poeți și dramaturgi de calibre diferite]. Fenomenul ilustrează supremația absolută a acestei forme a epicului, dar vorbește și de depășirea specializării înguste a scriitorilor, de refuzul lor de a se limita la anumite genuri și specii literare”. Care e legătura cu *poetica* romanului? În câteva rânduri D-I Glodeanu își expune scopul lucrării: „Intenția noastră nu a fost aceea de a găsi un criteriu infailibil [de altfel inexistent] care să ordoneze pluriformismul și lipsa

de determinare specifice condiției epicului, ci de a releva tocmai vitalitatea, dinamismul și marea diversitate a romanului interbelic” (pg.32); „Scopul autorului a fost acela să sintetizeze coordonatele unor po(i)etici, abordarea dintr-o perspectivă teoretică facilitând relevarea indicilor de modernitate ale fiecărei creații. Cum atât romanul cât și po(i)etica constituie niște teritorii deschise, aflate în mișcare, autorul a dorit să releve niște constante fără a avea orgoliul de a încerca să ofere niște răspunsuri definitive. Noutatea lucrării - care a beneficiat de sugestiile unei bibliografii ce tinde spre exhaustivitate - trebuie căutată în ineditul oferit de abordarea romanului românesc interbelic din perspectiva poeziei și în efortul de a sintetiza un material imens în scopul de a-l subsuma unor paradigme specifice. Pe de altă parte, am încercat să evităm capcanele unui teoreticism excesiv care îndepărtându-se de opera care îi servește drept pre-text, se transforma tot mai mult într-un act narcisic suficient sieși. Profitând de informațiile furnizate de actualele studii de poetică, dar având grija în același timp să păstrăm climatul epocii, lucrarea discută codurile narrative, reprezentative ale literaturii române dintre cele două războaie mondiale. Cu alte cuvinte, este vorba de un roman al *romanului interbelic*” (pg.33). Am citat *inextenso* pentru a nu fi acuzați de oarecare manevre incorecte. În mod indirect autorul ne spune că nu-și onorează promisiunea formulată prin titlul cărții sale. De unde acest *ecart* dintre titlul și conținutul studiului? Din neclaritățile și confuziile terminologice. Alături de conceptele de poetică enumerate și mai puțin comentate [narrator, naratie, punct de vedere, personaje și funcțiile lor etc] sunt puse pe plan de egalitate și chiar sinonimie elemente de sociologie, geneza, „izvor de inspirație”, de „crez artistic”. Dacă ar fi realizat ceea ce anunța titlul lucrării în mod cert autorul n-ar fi fost acuzat de „teoreticism excesiv”. Confuzia conceptelor și, drept urmare, folosirea inadecvată nu sunt exclusiv ale d-lui Glodeanu. El moștenește și continuă o carență mai veche a „științei literaturii” de la noi. Folosirea frecventă a termenului *poetica* și a sintagmelor aferente nu înseamnă în mod automat că ai cartografiat și analizat POETICA ROMANULUI. Deocamdată ne cam lipsește *organul teoretic*, dar și curajul teoretizării.

Capitolul al doilea, *De ce(nu) avem roman?* este unul de istorie literară. Dacă acceptăm conținutul lucrării așa cum ni-l oferă autorul, capitolul se justifică. Dacă suntem exigenți și consecvenți în receptarea corectă a conceptului de poetică a romanului și cerem respectarea

titlului (a promisiunii) atunci capitolul respectiv nu se justifica în economia cărții. Și când a fost lansată, dar mai ales în intervalul 1924-1927 când discuțiile se întetesc, întrebarea era retorică. De ce criticii și-au pus întrebarea și au căutat răspuns, pentru autorul acestei recenzii e greu de explicat din moment ce în 1927 literatura noastră avea romane precum: *Mara* (1906), *Ion* (1920), *Pădurea spânzuraților* (1922) – primul mare roman din literatura universală „inspirat” de Primul Război Mondial, *Ciuleandra* (1927), *Concert din muzică de Bach* (1927). O explicație ar fi: și Ralea și Camil Petrescu, și alții aveau romanul lor ideal pe care și-l doreau modelul exemplar.

Autorul cărții trece în revistă, cronologic, opiniile criticilor și ale romancierilor despre romanul românesc, despre procesul istoric-obiectiv de **sincronizare** cu cel european.

E foarte puțin vizavi de o poetică a romanului. Paginile ne oferă altceva. De exemplu în cele despre Eugen Lovinescu putem citi următoarele fraze: „Deși a intrat în conștiința literară românească mai ales datorită predigioasei sale activități de critic literar, E. Lovinescu rămâne și autorul unor romane și a unor volume de memorii care, chiar dacă se situează la alte cote valorice, vorbesc de disponibilitățile multiple ale unei personalități proteice” [pg.50-51; atenție și la finalul frazei!]. Despre Ion Chinezu, un critic interbelic, totuși modest, scrie următoarele: „Mentorul spiritual al «Gândului românesc»” este receptiv în egală măsură la evoluția diferitelor genuri literare [în continuare e prezentată și profesiunea de credință a criticului]. Dar Ion Chinezu nu este numai un bun foiletonist, ci și un excelent cunoscător și teoretician al spiritualității ardelenene” (pg 75 și 78). Exemple de acest fel pot fi extrase și din paragrafele despre Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu. Oare ce legătura au acest gen de fraze cu problema *poeticii* romanului despre care d-l Glodeanu ne-a avertizat că va scrie, dar ... nu a mai scris. Dar să nu fim răutăcioși și exigenți peste măsura! D-l Glodeanu analizează cuminte și chiar la obiect opera teoretică [și ...literară] a lui Ibrăileanu: *Creație și analiză*, cap. *Problemele creației în genul epic* din *Curs de estetică literară*. Ne bucurăm că lipsesc comentarii la *teza* despre *Opera D-lui Vlahuță*. Cu atenție sunt comentate o parte din textele teoretice ale lui Camil Petrescu; despre *Noua structura și opera lui Marcel Proust* scrie în cap. *Camil Petrescu* din partea a doua a cărții. Cu sârg sunt analizate studiile despre roman ale lui Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, G.Călinescu, Șerban Cioculescu. Parcurgând paginile respective ai impresia că toți cei aduși în discuție ar fi teoreticieni ai romanului de valoare europeană. Avem teoreticieni dar ne lipsește tratatul de poetică a romanului! Cu excepția lui Ibrăileanu, Călinescu și evident Camil Petrescu toți ceilalți amintiți nu fac decât critică și istorie a romanului, multe din textele lor sunt de fapt „bilanțuri anuale”. În esență, acestora le lipsește limbajul conceptelor de poetică. Ei sunt excelenți cititori și cunoscători de romane (românești și de aiurea). Dar să nu fim prea dezamăgiți. La vremea respectivă nici Apusul nu stătea excelent în teoretizări de poetică. Dar asta era atunci nu

acum. Prima parte este o abordare de-acronică a evoluției romanului românesc de la începuturile sale până în perioada interbelică.

Acceptând mărturisirea autorului că primele două capitole sunt doar „prolegomene” am trecut la lectura părții a doua a volumului în speranța ca acolo vom descoperi *poetica* romanului românesc. Dar dezamăgire. În paginile despre romancierii de marcă [Rebreanu, Cezar Petrescu, G.Călinescu, M.P.Beugescu, Camil Petrescu, Mircea Eliade, Anton Holban, Mihail Sebastian, M.Blecher, Sadoveanu, Mateiu Caragiale, Urmuz] nimic substanțial despre narator, narație, punct de vedere, construcție etc. Doar constatări, enumerări de probleme. Sunt repetate lucruri arhicunoscute despre opera respectivilor scriitori. Meritul lucrării stă în calitatea de sinteză didactică. Pentru a susține cele afirmate e suficient să facem câteva referiri concrete la cap. *Liviu Rebreanu sau tentația romanului total*. Paginile respective debutează în câteva afirmații corecte despre ceea ce înseamnă Rebreanu în istoria romanului autohton, dar irelevante până la urmă, vizavi de o poetică a romanului, textul alunecând spre un conținut și un limbaj inadecvat: „Deși inegală valoric opera scriitorului se dovedește impresionantă, însumând un mare număr de nuvele, romane și piese de teatru.” Anunțând problematica grandioaselor proiecte epice de mai târziu, volume de proză scurtă precum *Frământări* (1912), *Golanii* (1916) sau *Răfuiala* (1916) alcătuiesc un experiment literar necesar, un răgaz de acumulări fertile ce pregătesc saltul calitativ de mai târziu” (pg.87). Sunt un iubitor de Rebreanu peste măsură, dar nu agreez superlativele, limbajul necontrolat. În ordine, obiecțiile noastre ar fi următoarele: 1. Dramaturgia scriitorului este insignifiantă atât în raport cu opera sa în ansamblu, cât și, mai ales, prin referire la dramaturgia națională; în schimb a fost un bun cronicar dramatic. Dacă se discută despre toate acestea de ce acest aspect nu este nici cel puțin menționat. 2. Proza scurtă nu cuprinde un număr impresionant de texte. Numărul de volume tipărite înșală. Fiecare nou volum imprimat reia și texte din cele precedente. Nici numărul de romane în comparație cu cel al confrăților nu e mare – Rebreanu în douăzeci de ani a publicat 9 romane. 3. Rebreanu **s-a născut** romancier **nu s-a făcut**. Prin urmare să mai renunțăm la aserțiunea lui Călinescu sau a altui critic. În cazul autorului lui *Ion* trebuie revizuită relația proză scurtă – roman.

Parcurgând paginile despre autorul *Pădurii spânzuraților* constatăm că universitarul băimărean reconstituie geneza romanelor, încearcă o însumare a mărturisirilor de „crez artistic”. Din nou ne lovim de izomorfismul forțat: izvor de inspirație-geneză-concepție- poetică. Având în vedere această devălmășie în folosirea de concepte și accepțiunea „personală” pe care d-l Glodeanu o dă termenului de *poetică*, cred că e momentul să-l părăsim puțin pe Rebreanu și pe ceilalți romancieri pentru a încerca pe cât posibil să limpezim apele.

Din multiplele surse de documentare [*DEX, Dicționar de termeni literari*, Ed.Academiei 1976, *Mic dicționar îndrumător în terminologia literară*, Ed.Ion Creanga 1979, *Termenii filozofiei grecești*, alte studii – cărți care

abordează și probleme de *retorică* și de *poetică*, dintre care amintim doar *Dicționar naratologic*, de Gerald Prince, Ed. Institutul European, Iasi 2004, Dan Grigorescu, Sorin Alexandrescu, *Romanul realist în sec. al-XIX-lea*, Ed. Enciclopedică 1971, Bernard Valette, *Romanul...*, Ed. C.R. 1997] extragem descrierea termenului *poetica* din *Dicționar de termeni literari* de Mihaela Marin și Carmen Nedelcu, Ed. All, ultima ediție 2007: „Poetic, -a; poetici, -ce [este indicat etimonul și diferite sensuri morfologice (substantiv, adjectiv, adverb)]”; 5. adj. arta ~ tratat despre creația literară; 6. s.f., adj. *ansamblu de reguli pentru alcătuirea unei opere literare* [s.n.]; 7. s.f., - ramură a teoriei literare care se ocupă cu creația poetică; 8. s.f. ansamblu de forme și principii poetice; 9. s.f. manieră de creație specifică unui poet - eng. *poetical, poetically*.” Din bibliografia consultată am reținut: *poetica*: act creator concret, tehnica cu care scriitorul construiește – scrie un text literar, iar ca teorie descrie și analizează părțile componente ale ficțiunii literare (ale textului) și funcționalitatea lor [narrator, actul narației, timpul narat și timpul narațiunii, perspectiva, personajul și relațiile lui în text etc.]. În termeni tehnici: morfologia și sintaxa textului epic. Poetica e logosul interior al operei. Este clar că *poetica* nu are de-a face cu tradiționalele „izvoare de inspirație” și geneza, cu factologia „concepției” sau a istoriei literaturii. Într-o vreme toate acestea au fost puse sub emblema *po(i)eticii*. Termenul a primit apoi cu timpul un sens specializat, mai restrâns: cercetare care studiază *procesul psihic* [în descendența psihanalizei] al creației în diferitele lui faze. Apoi să nu uităm că *poetica* (teorie și practică) s-a desprins din antica *retorica (ars dicendi)* - arta demonstrației și a convingerii. *Retorica* poate fi considerată arta (poetica) exprimării orale, iar *Poetica* - arta exprimării în scris. În concluzie: poetica ca acțiune hermeneutică nu studiază concepția și programul estetic ale scriitorului, dar nu le ne socotește, ci opera finită ca rezultat al actului creator; actul creator este procesul prin care un mesaj lingvistic devine opera literară (operă de artă).

Desigur niciodată conceptele literare nu se găsesc în stare pură și nu sunt „ceasornic” în sens; între ele există o rețea subtilă de relații, dar această stare de lucruri nu ne dă dreptul să persistăm în ambiguități, ci deopotrivă, ne obligă să căutăm diferența, să purcedem la precizări și nuanțări și la o folosire corectă a lor.

Să ne reîntoarcem la paginile despre Liviu Rebreanu. Reconstituind „crezul artistic” al autorului *Ciuleandrei*, criticul aduce în prim plan atenției părerea romancierului despre *mimesis*. Aspectul e important pentru că dă samă de îndepărtarea lui Rebreanu de *mimesis* - concept al realismului sec. XIX - transmis și urmașilor din sec. XX. Dar, din păcate, criticul nu caută în mod programat și explicit în romanele scriitorului *tehnicele*, prin care el devine modern în raport cu acel *mimesis* tradițional. Rebreanu încearcă și reușește în cea mai mare parte să ofere mai mult spațiu *mesajului* decât *referentului*.

La un moment dat criticul scrie cu interes și plăcere despre orarul de muncă a romancierului la „biroul creației”. În altă pagină a studiului dăm peste următoarea frază: „O

caracteristică esențială a operei lui Liviu Rebreanu [oare corect nu ar fi fost - a muncii scriitorului?!] este documentarea extrem de migăloasă”. Acestea sunt componentele poeticii romanului rebrenian?

În mod sigur voi fi acuzat ca în mod voit caut nod în papură. Pentru a veni în întâmpinarea unei asemenea acuze să continuăm cu observațiile critice. După fraze în care reia lucruri arhicunoscute și vehiculate „cronologic” de criticii noștri, d-l Glodeanu afirmă: „Pornind de la realitatea cea mai palpabilă, Rebreanu se dovedește primul scriitor român (s.m) care își creează o topografie imaginată proprie” (pg. 110) Am uitat pe Slavici și pe Duiliu Zamfirescu?! Oricare prozator, fie el cât de modest, își creează un **topos** propriu. Originalitatea lui Rebreanu stă tocmai în faptul că el renunță totalmente sau aproape la spațiul exterior natural și la cel de interior ca simplă valoare iconică. El nu mai practică „tabloul”. El realizează *descrierea topografică*, adică trasează coordonatele unui spațiu în care *stabilește repere* care integrate în textura operei devin simboluri, metafore. Spre deosebire de Balzac, modelul suprem pentru romanul obiectiv tradițional, Rebreanu nu mai creează un simplu decor în care să-și așeze personajele. La romancierul nostru putem identifica procesul de interiorizare a spațiului exterior. În câteva rânduri autorul cărții pe care o analizăm aduce în discuție relația dintre *incipit*-ul și *excipit*-ul romanelor rebreniene repetând după alții generalizările pripite și inexacte, deci fără să identifice și să comenteze *deosebirile esențiale de amănunt*. Să amintim doar cazul *Pădurii spânzuraților*. La „începutul” romanului cerul e „*un clopot cenușiu*”, iar la „sfârșitul” lui cerul „*e o cupolă*”. Or, între cele două imagini nu mai există o simplă relație de reluare și asemănare. Dimpotrivă, *ecartul* dintre ele e semnificativ și rezumă procesul existențial dramatic (nu tragic) prin care trece Apostol Bologa, protagonistul romanului.

Cărțile anterioare ale criticului, modeste în ansamblul lor, le-am considerat ca „pregătiri” pentru ceea ce promitea *Poetica romanului interbelic*. Dar n-a fost să fie.

Cartea pe care am recenzat-o este opera unui excelent dascăl, dar nu a unui teoretician. Principalul merit al volumului constă în caracterul de sinteză didactico-informativă, este o „scurtă” istorie a romanului românesc-interbelic construită din însumarea unor studii mai mult sau mai puțin monografice realizate după următorul tipar: o mică introducere, concepția, geneza operei, rezumatul ei, câteva observații asupra personajelor, o mică încheiere.

Partea a doua a cărții este o încercare sincronică asupra romanului autohton interbelic. Parafrazând vorbele unui personaj caragialian putem spune: poetica romanului interbelic oferită de D-l Gh. Glodeanu e sublimă dar...lipsește cu desăvârșire. Autorului cărții îi cam lipsește asumarea sarcinii analitice - o analitică bine delimitată și definită - și minimul orgoliul al amprentării personale a textului elaborat.

Pomind de la cartea discutată și de la fișa bibliografică a autorului prezentă pe una din paginile interioare, constatăm încă o dată că dogma „materialismului istoric și dialectic” conform căreia cantitatea trece în calitate este infirmată.